

**ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS**

**ARCHAEOLOGICAL
FIELDWORK
IN ESTONIA**

2003

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseamet
Tallinn 2004

© 2004 Muinsuskaitseamet
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
National Heritage Board
Uus 18, Tallinn 10111, Estonia

Esikaas: 13.–14. saj. Liivimaal löödud brakteaat.

Tagakaas: Tinaraamis klaas (fragment vitraažist?) Piritalt.

Cover: Bracteate of the 13th–14th century, minted in Livonia.

Back cover: Glass in lead frame (fragment of a stained glass window?) from Pirita.

Toimetuskolleegium:

Ants Kraut

Erki Russow

Toomas Tamla

Ülle Tamla

Agne Trummal

Heiki Valk

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail: info@muinas.ee

Kujundus ja makett:

Jaana Kool

**TARTU ÜLIKOOI
RAAMATUKOBU**

ISSN 1406-3972

Trükitud AS Pakett trükikojas
Laki 17, Tallinn

ARCHAEOLOGICAL SALVAGE EXCAVATION AT THE CEMETERY OF THE 17th CENTURY CHURCH AT TÕNISMÄGI, TALLINN

Kaarel JAANITS

*OÜ Tael (Tael Ltd.), Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti (Estonia)
tael@ai.ee*

Archaeological salvage excavations were carried out by Tael Ltd. on the site Tõnismägi Street 11, Tallinn in connection with the renovation of the building of the Ministry of Education. An area of 26 square metres near the southeastern wall of the building was excavated. A total of 24 burials were discovered. All of them were situated in the cultural layer of relatively humus-rich earth, containing a lot of stones, at an altitude of 27.82 to 28.62 metres in the Baltic system (Fig. 1).

The SW-part of the trench was investigated down to the surface of the natural sand layer, located here at an altitude of 28.19–28.25 metres in the Baltic system, while the NE-part of the area was excavated as required for the renovation project of the building down to 27.85 metres. The cultural layer contained also a comparatively large number of scattered human bones, obviously from disturbed burials, and a number of archaeological finds that cannot be associated with specific burials.

There seems to be very little doubt that these burials were part of the cemetery of the old church of the Swedish era at Tõnismägi. The church was built of timber in 1670 for the Finnish and Estonian congregations of Toompea and named after King Charles XI of Sweden. It was burnt down during the siege of Tallinn in 1710. It is worth mentioning that the earliest burials at Tõnismägi were probably associated with the St. Antonius' chapel, which was situated here before the Reformation.

10 skeletons out of 24 were indeterminable. 6 skeletons belonged to women of 20–35 years and 7 or 8 to children. The latter were 0.5–15 years of age. The determinations for all the skeletons were made by Raili Allmäe from AI.

Thus skeletons of only females and children were discovered during the excavations. It may well be that different sexes were buried in separate parts of the cemetery as for example, in some medieval cemeteries of Sweden (Kalling 1995, 52). All the deceased were buried with their heads westwards. In most cases coffin remains (pieces of wood and blacksmith's nails) were discovered.

Archaeological finds were mostly painted and glazed redware of the 17th–18th cen-

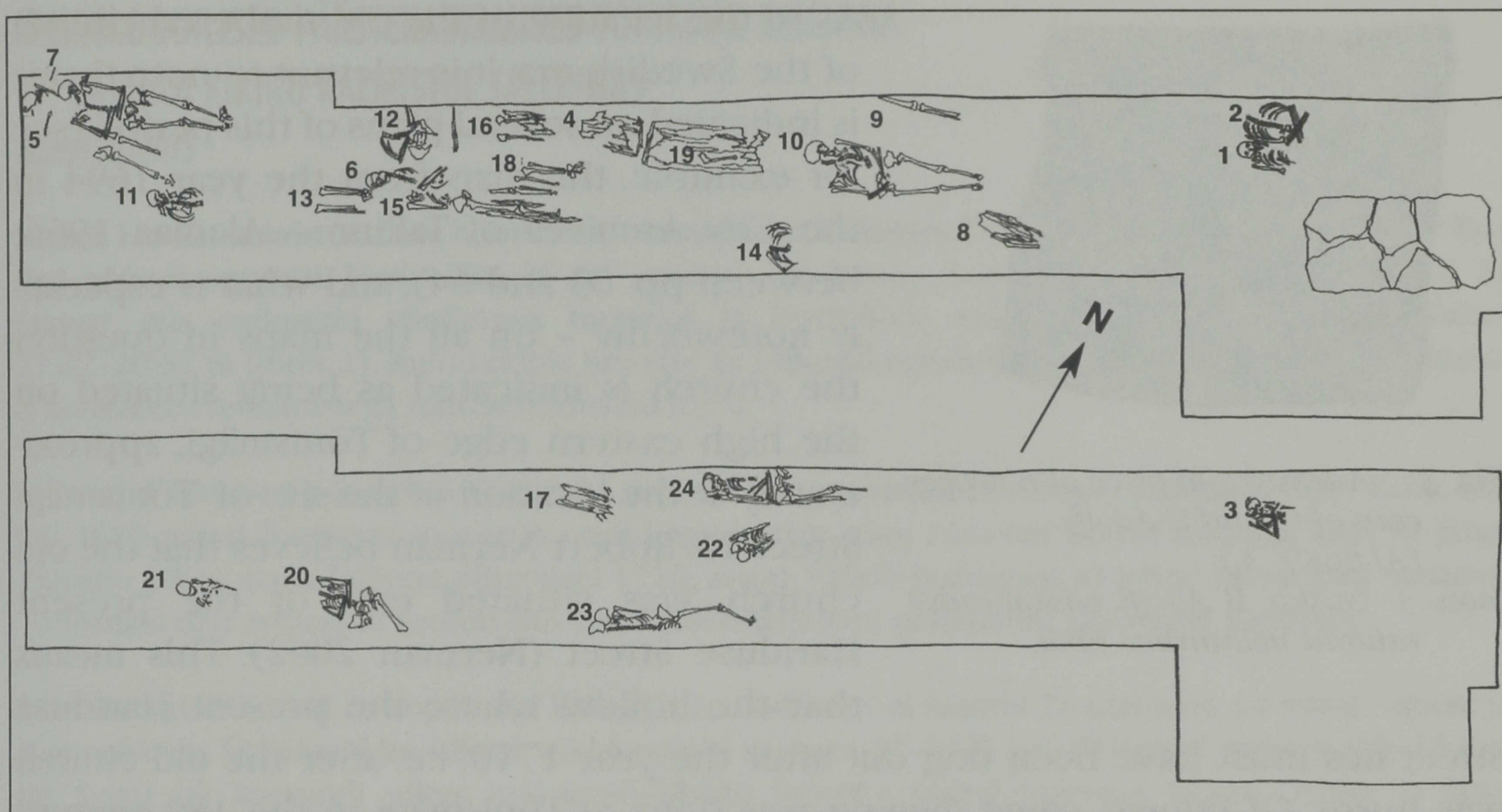

Fig. 1. General plan of the excavation on the site Tõnismägi Street 11 (two levels). 1–24 skeletons. Joon. 1. Tõnismägi t. 11 kaevandi üldpilaan kahelt tasandilt. Matused 1–24.

turies (AI 6639: 11). These included some fragments of tripod vessels. Besides the painted and glazed pottery, 4 sherds of stoneware were also found (AI 6639: 9). Other finds include: fragments of kaolin pipes (AI 6639: 6), a tetragonal flake of flint (AI 6639: 7), a fragment of a whetstone (AI 6639: 8) and some fragments of glazed tiles (AI 6639: 10).

Some archaeological finds seemed to be associated with the burials. A copper buckle (Fig. 2) was found 15 cm left of the leg bones of skeleton no. 6, and skeleton no. 7 had a signet ring on one of the fingers of her left hand (AI 6639: 2). A tetragonal piece of a copper coin of Gustaf II Adolf (Fig. 3) was found between burials no. 6 and 12, approximately 10 cm north of the skull of the former. A Swedish 1/6 ore copper coin of Charles XI (AI 6639: 4), found together with a fragment of a child's skull ca. 40 cm right of the leg bones of skeleton no. 6, originated probably from a destroyed child's burial. The only silver coin, an ore of Charles IX from 1609 (identification of all coins is by V. Sokolovski from Ltd. Tael), was discovered 10 cm NW of the skull of skeleton no. 11, but it did not necessarily belong to the burial in question.

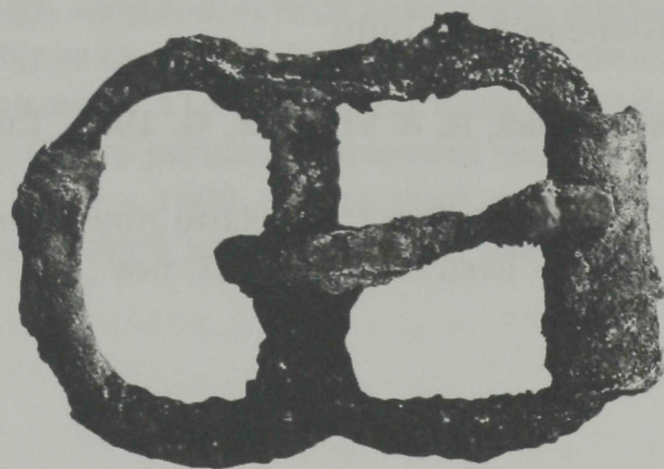

Fig. 2. A copper buckle (AI 6639: 1.) Joon. 2. Vaskpännal.

Fig. 3. A tetragonal piece of a copper coin of Gustaf II Adolf (AI 6639: 3.)

Joon. 3. Gustav II Adolfi vaskmündist raiutud nelinurkne tükk.

As to the location of the old timbered church of the Swedish era, it is relevant to note that it is indicated on several plans of this period (see for example, the map from the year 1694 in the City Archives of Tallinn – Alamaa 1966, between pp. 63 and 64), and what is especially noteworthy – on all the maps in question the church is indicated as being situated on the high eastern edge of Tõnismägi, approximately at the location of the site of Tõnismägi Street 11. Robert Nerman believes that the old church was situated east of the present Hariduse Street (Nerman 2002). This means that the hollow where the present Hariduse

Street lies must have been dug out after the year 1710, i.e. after the old church was burnt. Of course, some digging was done at Tõnismägi in the 18th century (Kenkmaa & Vilbaste 1965, 45). It is well known, however, that the greater part of the earthwork at the eastern slope of Tõnismägi dates from the end of the 1680s and at the beginning of the 1690s in connection with the building of the bastions at the southern side of Toompea (Alamaa 1966, 92). Therefore it is safe to assume that the map from 1694 gives us a depiction of Tõnismägi after the great earthwork at the eastern slope, and it seems that the old church was situated approximately on the site of Tõnismägi Street 11.

References

- Alamaa, E. 1966.** Toompea eeslinn. – Tallinn. Linna asustus- ja ehitusajaloolisi materjale seitsmes köites. III köide. Tallinn.
- Kalling, K. 1995.** Paleoantropoloogilisi andmeid Tartu Jaani kiriku kalmistu 13.–14. sajandi matuste kohta. – Tartu arheoloogiast ja vanemast ehitusloost. Tartu Ülikooli Arheoloogia Kabineti Toimetised, 8. Tartu.
- Kenkmaa, R. & Vilbaste, G. 1965.** Tallinna bastionid ja haljasalad. Tallinn.
- Nerman, R. 2002.** Venelaste rünnakute vahel löid Tõnismäe asustanud käsitöölised püsti Kaarli kiriku. – Eesti Päevaleht, 21. nov., 6.

ARHEOLOOGILISED PÄÄSTEKAEVAMISED TÕNISMÄE EESLINNA

17. SAJANDI KIRIKU KALMISTUL TALLINNAS

Kaarel JAANITS

Seoses Haridusministeeriumi hoone renoveerimisega Tallinnas, Tõnismägi t. 11 krundil tegi OÜ Tael seal päästekaevamisi. Uuriti läbi 26 m² suurune ala hoone kagupoolse seinaga juures. Avastati 24 matust, mis paiknesid võrdlemisi tumedas ja kivirohkes mullakihi absoluutkõrguste vahel 27,82–28,62 m (joon. 1). Kultuurikihis tuli ette ka lõhutud matustest pärinevaid üksikuid luid, samuti konkreetsete matustega mitteseonduvaid leide.

Avastatud matused pärinevad Tõnismäe rootsiaegse puukiriku juures asunud kalmistust. Kirik ehitati 1670. aastal Toompea soome ja eesti kogudustele ning nimetati Rootsi kuninga Karl XI järgi. Pühamu põles maha Tallinna piiramisel 1710. aastal. Väärrib mainimist, et kõige varasemad matused Tõnismäel olid arvatavalt seotud siin enne reformatsiooni paiknenud Antoniuse kabeliga.

Luustike määranud AI antropoloogi Raili Allmäe andmetel ei saanud 24 matusest 10 juhul vanust ja sugu määrata. Ülejäänud luustikest olid 6 naised vanuses 20–35, 7 (või 8) lapsed vanuses 0,5–15 aastat. Seega oli kaevandi piires määramiskõlblike luustike puhul tegemist üksnes naiste ja laste matustega. Võib olla on siin tegemist nähtusega, mida kohtab näiteks Rootsi keskaegsetel kalmistutel, kus eri sugupooli maeti surnuaia eri osadesse. Matused olid kõik orienteeritud peaga läänekaarde. Enamiku matuste juures võis täheldada kirstujäänuseid.

Arheoloogiliste leidude näol oli enamasti tegemist 17.–18. sajandile iseloomulike punasest savist glasuuritud ja maalitud nõude kildudega. Nende hulgas oli ka kolmjalgnõude fragmente. Kivikeraamika oli esindatud 4 killuga. Peale keraamika leiti kalmistukihist savist nn. hollandi piipude katkeid, nelinurkse kujuga õhuke tulekivikild, luisu ning mõne ahjukahli fragmendid.

Osa leide võis olla seotud matustega. Matuse nr. 6 jalgade juurest leiti vaskpannal (joon. 2) ja matuse nr. 7 vasaku käe ühes sõrmes oli pitsatsõrmus. Gustav II Adolphi vaskmündist raiutud nelinurkne tükk (joon. 3) leiti luustike nr. 6 ja 12 vahelt, esimese koljust 10 cm põhja pool. Matuse nr. 6 jalgadest umbes 40 cm paremal, koos lapse kolju tükiga leitud 1/6 öörine Karl XI vaskmünt pärines aga ilmselt hävinud lapsematuse juurest. Ainus hõberaha – Karl IX öörine münt aastast 1609 pärineb küll luustiku nr. 11 koljust 10 cm loode poolt, kuid see ei tähenda tingimata, et ta kuulus just selle matuse juurde.

Seoses küsimusega vana rootsiaegse puukiriku asukohast olgu märgitud, et seda kujutatakse mitmel toleaegsel plaanil, näiteks 1694. aastast pärineval plaanil Tallinna Linnaarhiivis. Neil plaanidel näeme mainitud kirikut Tõnismäe kõrgel idaserval u. tänapäeva Tõnismägi t. 11 hoone kohal. Kuna on teada, et Tõnismäe idanõlv kaevati järsuks ja tänapäeva Hariduse tänava piirkonda süvendati seoses bastionide ehitamisega Toompeast lõuna poole 1680. aastate lõpul – 1690. aastate algul, seega enne eespoolmainitud plaani koostamist, võib oletada, et esialgne puukirik asuski tänapäeva Tõnismägi t. 11 hoone läheduses.